

Napisao: Fikret Muslimović

Januar – februar 2021. godine

POKUŠAJI OSNIVANJA ORGANIZACIJE „MLADI MUSLIMANI“ I PROGON ALIJE IZETBEGOVIĆA

a) Uvod

Radi lakšeg praćenja i razumijevanja detalja u tekstu koji slijedi, važno je imati u vidu zaključke koji se sugeriraju iz tekstova sa karakterom validnog izvora za historijsku nauku i spoznaju o „*Mladim muslimanima*“, posebno iz dokumenata nastalih u radu jugoslovenske tajne sigurnosne službe – političke policije OZN-e (UDB-e, SDB-a),¹ pa i tekstova Izetbegovićevih sjećanja o svojoj sudbini u vezi sa pokušajima da se unaprijedi obrazovanje muslimanske omladine o islamu.

Izetbegović je uhapšen početkom 1946. godine kada je imao tek 20 godina. To je bitna činjenica za sagledavanje njegovih odgovora na pitanja koja su mu postavljali islijednici jugoslovenske političke policije. Prema sadržaju tih odgovora čini se nevjerovatnim visok nivo zrelosti dvadesetogodišnjeg Izetbegovića u težnjama da se na osnovama islama postigne kulturni i obrazovni napredak muslimanske omladine. Također, impresivna je činjenica u kojoj su mjeri njegovi stavovi o radu na islamskom, kulturnom i obrazovnom napretku muslimanske omladine koje je islijednicima iznosio kada je prvi put uhapšen 1946. kao dvadesetogodišnjak, identični stavovima koje je o tome iznosio nekoliko decenija poslije, prilikom drugog hapšenja, 1983. godine, kada je imao blizu 60 godina, pa i kasnije sve do kraja života.

U bosanskohercegovačkoj i široj javnosti duboke su i široko rasprostranjene predrasude o „*Mladim muslimanima*“. U tim predrasudama dominiraju neistinite predstave da je to bila tajna organizacija sa namjerama da se u Bosni i Hercegovini uspostavi islamski poredak, iako historijski relevantni izvori i dokumenta potvrđuju istinu da mladomuslimanski aktivisti nikada nisu imali nikakav pa ni politički program djelovanja, već da su se okupljali oko spontano nastalog mišljenja da je potrebno raditi na islamskom obrazovanju i odgoju muslimanske omladine.

„*Mladi muslimani*“ nisu imali namjeru da djeluju tajno, ilegalno. Naprotiv, od samog začetka misli da muslimansku omladinu treba obrazovati o vrijednostima islama, pojedinci koji su o tome raspravljali, sebe su nazvali „*Mladim muslimanima*“ djelujući javno, bez primisli da bi njihove rasprave o čisto islamskim, vjerskim pitanjima mogle bilo kome smetati, pa se nisu ni

¹ OZN-a – Odelenje zaštite naroda; UDB-a – Uprava državne bezbjednosti; SDB – Služba državne bezbjednosti.

skrivali od vlasti, kako one u vrijeme Kraljevine Jugoslavije, tako i one ustaške, koja je uspostavljena u Bosni i Hercegovini nastankom NDH.

Dakle, mladomuslimanski aktivisti se nisu ni od koga skrivali. Građani u lokalnim sredinama su znali ko je aktivista mladomuslimana. Ni predratna jugoslovenska, ni tokomratna ustaška, ni poslijeratna komunistička vlast nije imala nikakvih smetnji da sazna ko su aktivisti „*Mladih muslimana*“, gdje se okupljuju i kakve su im namjere. Mladomuslimani su željeli da se za njih zna, da postanu organizacija koja je zvanično registrirana i da kao takva bude otvorena za javnost.

Putem zahtjeva da budu organizacijski registrirani, oni su se vlastima Jugoslavije i vlastima NDH sami prijavili, što bi sigurno učinili i poslije rata podnošenjem zahtjeva da ih registrira komunistička vlast, ali ih je u toj namjeri preduhitriло hapšenje od strane OZN-e, početkom 1946. godine. Dakle, ubrzo nakon oslobođenja dok je trajao proces uspostave komunističke vlasti, mladomuslimani su iznenadno izloženi tragičnoj represiji.

Uhapšeni mladomuslimani, ne sluteći da će se njihov javni rad iz perioda prije i dolaskom komunista na vlast, od te vlasti tretirati kao neprijateljstvo, pa su istražiteljima OZN-e otvoreno iznosili sve ono što se o njima i inače znalo u lokalnim sredinama gdje su postojali. Dakle, uhapšeni mladomuslimani niti su htjeli, niti su mogli, niti su imali šta sakrivati u vezi svojih pokušaja organiziranja radi napretka islamskog obrazovanja muslimanske omladine.

Jugoslovenska komunistička vlast, već u prvim mjesecima svoje uspostave nakon Drugog svjetskog rata, islamsko obrazovanje muslimanske omladine je ocijenila kao opasnost za svoju antireligijsku ideologiju, pa je „*Mladim muslimana*“ imputirala političko neprijateljstvo. Dakle, vjerovatno je da bi i komunističkoj vlasti, mladomuslimani postavili zahtjev za svoje registriranje isto kako su to ranije učinili prema vlastima Kraljevine Jugoslavije i vlastima ustaške NDH. Međutim, s ciljem da se u korijenu uništi organizirano djelovanje tog ideološkog protivnika, OZN-a je od Komunističke partije kojoj je služila, dobila zadatak da u korijenu uništi „*Mlade muslimane*“, i to strogim represivnim mjerama koje su eskalirale čak u likvidacije mladomuslimanskih aktivista, iako je njihov rad bio humanitarnog i odgojnog karaktera, bez ambicija u smislu političke konkurenčije vladajućoj Komunističkoj partiji.

b) Pokušaj registriranja „Mladih muslimana“

Pokušaj registracije kod vlasti Kraljevine Jugoslavije:

Nekoliko dana prije aprilske okupacije Jugoslavije, mladomuslimani su „*u martu 1941. g.*“ održali „*Osnivačku skupštinu*“ koju su „*pripremili Tarik Muftić, Hadžagić Hajrudin i neki đaci VIŠT-a vjerovatno Čamo, umro. Oni su izradili i pravila koja su predviđala da je cilj 'odgajanje omladine u islamskom duhu' i 'kulturno – prosvjetno podizanje muslimanske omladine' u saradnji sa ostalim udruženjima sličnog cilja*.“² Istovremeno, otpočeli su postupak registriranja kod tadašnjih jugoslovenskih vlasti, što je spriječeno „*upadom njemačkih trupa*“. Okupacijskim gašenjem jugoslovenske vlasti, prestao je započeti postupak registracije „*Mladih muslimana*“.

Dakle, njemački napad na Jugoslaviju bio je prepreka da se, nakon „*održane Osnivačke skupštine, u martu 1941. godine*“ nastave aktivnosti na pokušajima formiranja i propisnog

² Izetbegović Alija, pismena izjava istražiteljima OZN-e (026102536), 21.3.1946. godine, dio II, III i IV.

registriranja „*udruženja Mladi muslimani*“, ali odbor koji je tom prilikom izabran, zbog nastanka ratnih okolnosti „*nikad nije registrirao*“ to udruženje.³

Pokušaj registriranja kod vlasti NDH:

Mladomuslimani svoje djelovanje nisu skrivali ni od ustaških vlasti NDH, isto kao što ranije nisu skrivali od jugoslovenskih. Smatrali su da za tako nešto nema potrebe, jer islam i islamske teme nisu bile zabranjene. O tome, u pismenoj izjavi dатoj istražiteljima OZN-e, uhapšeni Izetbegović je naveo da „*hrvatske vlasti nisu isprva dale nikakav odgovor*“ na njihov zahtjev za registraciju, ali da je „*umjesto toga došlo do ponude saradnje*“ tako što bi se „*Mladi muslimani*“ uključili u aktivnosti „*neke muslimanske ustaški orientirane omladine*“, ali je ta „*ponuda odbijena*“ nakon čega „*hrvatske vlasti i dalje nisu dale nikakav odgovor*“ na zahtjev za registraciju, te da su mladomuslimani „*znali da do pozitivnog odgovora neće doći poslije odbijanja spomenute ponude*“⁴ za saradnju sa ustaškim elementima.

Antifašistički i antikomunistički karakter „Mladih muslimana“:

U ratnim okolnostima, djelovanje „*Mladih muslimana*“ imalo je antifašistički karakter. U onoj mjeri u kojoj su komunisti ispoljavali negativan stav prema religiji, djelovanje „*Mladih muslimana*“ je imalo i antikomunistički karakter. Ignorirajući antifašistička obilježja „*Mladih muslimana*“, s ciljem da paraliziraju otpore svojoj antivjerskoj ideologiji, došavši na vlast, komunisti su poduzeli akcije razbijanja organizacije „*Mladi muslimani*“. U zaštiti od progona, mladomuslimanima nije pomagala činjenica što su, tokom Drugog svjetskog rata, praktički bili na strani antifašističke borbe koju su organizirali komunisti.

O usmjerenju mladomuslimana, Izetbegović je naveo: „*Islam i dvije odrednice sa ambicijom suprostavljanja – antifašizam i antikomunizam određivali su opću orijentaciju pokreta Mladi muslimani. Dva sistema – fašizam i komunizam, personificirani u Hitleru i Staljinu, obilježavali su tadašnju svjetsku scenu. Bio je tu i Zapad, ali ovo su bili novi pravci koji su imali ambiciju da sruše ili promijene stari svijet. Pokazalo se da je to iluzija. Taj tzv. stari svijet je nastavio da postoji i sam sebe mijenja.*“⁵

Pažnja „*Mladih muslimana*“, bila je usmjerena i na stanje u muslimanskom svijetu, jer je tada „*bilo samo nekoliko nezavisnih muslimanskih zemalja*“, što se među mladomuslimanima smatralo „*neodrživim*“ jer su u većini tih zemalja dominirali stranci „*bilo svojim vojnim prisustvom, bilo svojim kapitalom*.“⁶ Odgovarajući na pitanja istražitelja OZN-e o naklonjenosti i interesu za prilike u muslimanskim zemljama širom svijeta, Izetbegović je rekao: da je lično „*želio*“ pomoći muslimanskim narodima gdje se bore za svoja prava; da je „*ideja mladomuslimanstva slična ideji panislamizma*“ i da je za mladomuslimane „*isto ma gdje se borili u korist muslimana*“ i da mladomuslimani u BiH nisu imali političkih definiranih puteva borbe, već da su se zalagali za „*islamsko osvještavanje omladine*“.⁷

Istražitelji OZN-e uhapšenog Izetbegovića su pitali: U čemu se sastojala privrženost mladomuslimana svom narodu? Zašto mladomuslimani nisu propagirali masovan odlazak u

³ Zapisnik (026102534) o saslušanju Izetbegović Alije, Odelenje OZN-e za grad Sarajevo, 3., 16., 17. i 18.3.1946. godine.

⁴ Izetbegović Alija, pismena izjava istražiteljima OZN-e (026102536), 21.3.1946. godine, dio IV.

⁵ Izetbegović Alija, Sjećanja, JU Muzej „Alija Izetbegović“, Sarajevo, 2020. godine, strana 30.

⁶ Izetbegović Alija, Sjećanja, JU Muzej „Alija Izetbegović“, Sarajevo, 2020. godine, strana 30.

⁷ Zapisnik (026102534) o saslušanju Izetbegović Alije, Odelenje OZN-e za grad Sarajevo, 3., 16., 17. i 18.3.1946. godine, strana 16.-18.

partizane? Zašto mladomuslimani nisu propagirali protiv ustaša s obzirom da su se od njih distancirali? Kakav je bio odnos mladomuslimana prema ostalim udruženjima, osim El-Hidaje? Na ta pitanja, Izetbegović je odgovorio: da se privrženost svom narodu ogledala u činjenici što nijedan mladomusliman „nije otišao u oružanu formaciju neprijatelja“; da mladomuslimani nisu propagirali odlazak u bilo koje oružane formacije; da je propaganda mladomuslimana među muslimanskim omladinom u okupiranim mjestima protiv ustaša „bila suvišna jer je bila rezervisanost muslimanske omladine prema njima i nije bilo opasnosti dubljeg prodiranja ustvaštva među muslimansku omladinu“; da je bilo mladomuslimana u Sarajevu koji su otišli u partizane, a da su takvi slučajevi bili „češći u provincijama“ nego u većim gradovima jer su partizani u manje gradove „ulazili i imali jači uticaj“; da je bilo i onih koji su otišli u domobrane; da mladomuslimani „ne mogu snositi odgovornost za odlazak muslimana u ustvaše jer je većina njih otišla 1941–42. g., kada“ mladomuslimanska organizacija „nije još imala nikakav uticaj“ posebno u selima iz kojih su odlazili, a da su u SS-ovce otišli samo prisilno mobilizirani muslimani; da su mladomuslimani tokom rata uglavnom djelovali u „humanim akcijama prilikom spašavanja muhadžira“⁸ – onih koje su neprijateljske formacije protjerale sa njihovih ognjišta.

Izetbegović je naglasio: „Moram istaći da djelatnost M.M. nikada nije bila politička, niti je postavljala javno političke obaveze na pojedinca, izuzev da u svom toku okupacije među brojnim članstvom M.M. nije bio ni jedan jedini slučaj da je pojedinac pripadao ustvašama ili SS-ovcima.“⁹

c) Uopćeno o policijskom i sudskom progonu mladomuslimana

Opisujući odnos vlasti prema „Mladim muslimanima“ u prvim godinama poslije Drugog svjetskog rata, Izetbegović je objasnio da su komunisti „promijenili svoje poimanje“ te organizacije jer se širila „uprkos progonima“, da je njena ideja „prodirala u narod, naročito omladinu“ i da su uslijedila nova hapšenja 1947. i 1948. godine. Istakao je da je 1949., komunistička vlast „odlučila da se konačno obračuna sa organizacijom“ pa da je te godine „uhapšeno skoro hiljadu ljudi“. Objasnio je vezu represije prema „Mladim muslimanima“ i ljudima koji su protiv jugoslovenskih komunista podržali Staljinovu Rezoluciju Informbiroa od 1948. godine. Ocijenio je da je tada jugoslovenska komunistička vlast „pritisnuta Staljinovim optužbama da je popustljiva“ prema „antikomunističkim elementima“ htjela dokazati da to nije istina, pa je pored ostalog pojačavala i represiju nad „Mladim muslimanima“, da je nekolicina članova te organizacije 1949.g. osuđena na smrt, da je među njima najstariji bio Hasan Biber sa 28 godina, da je najmlađi bio Nusret koji nije imao ni dvadeset godina, da su roditelji uložili molbu za pomilovanje sina Nusreta od smrte kazne jer je „još dijete“, ali da je ta molba odbačena sa potpisom visokog komunističkog funkcionera Moše Pijade, koga su zvali „humanistom“ iako je „autor jugoslovenskog krivičnog zakonika prema kojem se smrtna kazna mogla izvršiti i nad starijim maloljetnikom“ odnosno osobom od 16–18. godina. Takvu sudsku praksu komunističkih vlasti Izetbegović je usporedio sa činjenicom da Gavriliu Principu, atentatoru na prijestolonasljednika Ferdinanda i njegovu suprugu, nije izrečena smrtna kazna jer nije imao

⁸ Zapisnik (026102534) o saslušanju Izetbegović Alije, Odelenje OZN-e za grad Sarajevo, 3., 16., 17. i 18.3.1946. godine, strana 7.-8.

⁹ Izetbegović Alija, pismena izjava istražiteljima OZN-e (026102536), 21.3.1946. godine, dio XIII.

dvadeset godina, a da je nad „*Mladim muslimanima*“ izvršavana smrtna kazna samo zato što su govorili, pisali i sastajali se.¹⁰

U prvim godinama nakon Drugog svjetskog rata, komunistička vlast je potpuno razbila organizaciju „*Mladi muslimani*“. Ostali su samo sjećanja i tragovi o njenim idealima i tragovi žrtava – pohapšenih, zatvaranih, na smrt osuđenih i strijeljanih.

Pošto je komunističkoj vlasti smetalo neformalno postojanje „*Mladih muslimana*“, trebala je donijeti odluku o njihovoj zabrani, pa tek ako se ne poštuje ta zabrana, da se poduzimaju zakonom predviđene mjere. Nikakve postupnosti u tom pogledu nije bilo. Policijski i sudski progon je bio direkstan, brutalan, bez ikakvog uporišta u zakonima, jer nikakvim zakonom nije bio zabranjen rad s ciljem da se unaprijedi razumijevanje islamske vjere, samim tim što u tome nije bilo nikakvih političkih ambicija. Hapšeni su, zatvarani, sudski kažnjavani i ubijani samo zato što su bili pod sumnjom da su imali namjeru organizirati i legalizirati organizaciju „*Mladi muslimani*“. To nije bila nikakva tajna organizacija. Tek kada su otpočeli komunistički progoni, ljudi koji su pokušavali da osnuju i legaliziraju tu organizaciju, prinuđeni su da skrivaju činjenicu da su bilo šta učinili u tom pogledu. Dakle, mladomuslimani nisu skrivali svoje djelovanje jer su željeli legalno i javno djelovati, ali su ih kasniji progoni od strane komunističke vlasti natjerali da skrivaju svoje učešće u tom djelovanju.

Hapšenje Izetbegovića:

Dok je služio vojni rok u JNA, zbog aktivnosti u pokušajima osnivanja organizacije „*Mladi muslimani*“ Alija Izetbegović je uhapšen početkom 1946. godine. Isljeđivan je u „*Odjelenju OZN-e za grad Sarajevo*“ 3., 16., 17. i 18.3.1946. godine, kada je potpisao Zapisnik o saslušanju u kome su navedena pitanja istražitelja i njegovi odgovori, a na kraju isljeđivanja dao je pismenu izjavu, identičnu usmeno datom iskazu.

Prema sadržaju (a) OZN-inog zapisnika i (b) Izetbegovićeve pismene izjave, potvrđuje se da su mladomuslimani koji su uhapšeni 1946. godine, istražiteljima otvoreno iznosili sve što ih je interesiralo o njihovim aktivnostima koje su imali pred Drugi svjetski rat i tokom tog rata, jer su bili uvjereni da u pokušajima osnivanja i registriranja organizacije mladomuslimani nisu radili ništa tajno i loše, odnosno bili su uvjereni da nisu radili ništa što bi bilo koja vlast trebala zabraniti i sankcionirati, pa su od vlasti zahtjevali svoju registraciju.

d) Začetak „Mladih muslimana“

Na pitanja OZN-ih isljednika: „*Od kada pripadate organizaciji M.M.?*“; „*Kakve funkcije ste vršili u toj organizaciji?*“; „*Kako, kada je došlo do toga da se ostvari jedna takva organizacija i ko je sve učestvovao u njenom stvaranju?*“; „*Kakav je bio rezultat skupštine?*“, Izetbegović je odgovorio:

„*Zvanično pripadam od 1943. g. jer je te godine i počelo formalno upisivanje u ovu organizaciju, a stvarno sam u toj organizaciji od 1940. g. kada je počela pomalo da se stvara ... Neke naročite funkcije nisam imao sve do formiranja odbora 1943. g. kada sam ušao kao član glavnog odbora i bio svega dva mjeseca. Prije toga, u vrijeme kada su vođene načelne diskusije o našoj organizaciji, učestvovao sam u tome ... Grupa studenata beogradskog univerziteta koja je završila školu ovdje došla je na misao o stvaranju jedne muslimanske omladinske organizacije, koja je pred sebe trebala da postavi kulturno-prosvjetno podizanje Muslimana. U tu grupu su*

¹⁰

Izetbegović Alija, Sjećanja, JU Muzej „Alija Izetbegović“, Sarajevo, 2020. godine, strana 32.

spadali Karađozović Esad, Muftić Tarik, Serdarević Asaf. Ja sam ih upoznao decembra 1940. kada su došli ovdje na ferije i počelo se o tim stvarima diskutovati i ovdje. Počelo se ovo pretresati u društvu Trezvenost i njima su se priključili Bravo Salem i Hadžagić Hajrudin. Poslije diskusija koje su vođene o samoj organizaciji i načinu njenog djelovanja, bilo je zaključeno da se sazove osnivačka skupština, da bi se na njoj formirala organizacija, te je ta skupština bila i sazvana, a sazvao ju je Tarik Muftić i Hadžagić Hajrudin u martu 1941. g. Tada, upravo prilikom sazivanja te skupštine sam prisustvio i ja toj organizaciji ... Osnovan je odbor u koji su ušli Tarik Muftić, Hadžagić Hajrudin, Bravo Salem, a ispred više islamske teološke škole je ušao i neki Đa... (nejasno, op.a.) koji je umro mislim 1942. g. Pravila koja su bila predložena o ... (nejasno, op.a.) nisu bila odobrena, jer je došla okupacija i na tome se ostalo.“¹¹

O svom uključivanju u „Mlade muslimane“, Izetbegović je u „Sjećanjima“ napisao: „Nekoliko mjeseci pred propast Jugoslavije, prvi put sam došao u dodir sa grupom poznatom kao Mladi muslimani. Bili su to uglavnom studenti Zagrebačkog i Beogradskog univerziteta i nekoliko đaka Prve i Druge gimnazije u Sarajevu. Jezgru grupe činili su Tarik Muftić, student šumarstva, Esad Karađozović, student medicine, ubijen 1945. od strane komunista, Emin Granov, student mašinstva, Husref Bašagić, student građevine... Asaf Serdarević, mladi agronom, koji je također ubijen od komunista krajem 1944. Oni su iznosili neke nove misli, koje su više odgovarale onom što sam želio čuti o svojoj vjeri. Sve se to bitno razlikovalo od onoga što smo mi učili u mektebima, vjerouaukama koje smo imali u školi, na predavanjima koja smo posjećivali, ili u člancima koje smo čitali u tadašnjim časopisima. Mislim da se radilo o odnosu suštine i forme – hodže su po našem mišljenju, više tumačile obredoslovje ili formu islama, nešto što je vanjsko u njemu, zapostavljajući suštinu.“¹²

Ista objašnjenja, uhapšeni Izetbegović je naveo u svojoj pismenoj izjavi dатој istražiteljima OZN-e, 21.3.1946. godine: „Prvi početak stvaranja Mladih muslimana može se pratiti u toku 1940. godine u vidu razgovora ... nekoliko studenata beogradskog univerziteta koji su se upoznali kao školski drugovi u I. gimnaziji u Sarajevu ... Ti razgovori su se odnosili prvenstveno na slab kulturno socijalni položaj muslimana u BiH i potrebu poboljšanja tog položaja ... Prva grupa njih ... Esad Karađozović, Granov Emin, Serdarević Asaf, ... je bila više idejno-teoretski određena (islamski) ... insistirala je na potpunoj idejnoj čistoći od svakog politikanstva ili opredjeljivanja, ... dotle je druga grupa ... Bravo Salem i Hadžagić Hajrudin ... bila praktično – nacionalna (bosanska). Ona je bila čak malo i politički zainteresirana za tadašnji politički položaj u Bosni (pitanja autonomije iste) mada njihovo političko držanje nije mi poznato a vjerovatno da nije bilo još ni iskristalisan ... Tarik Muftić je međutim poznavao obje grupe te je to ujedno i razlog što je on odigrao glavnu ulogu da je došlo do sinteze tih grupa 1940. g. kada su beogradski studenti došli u Sarajevo na Božićne ferije. Tarik Muftić, student šumarstva, isticao se svojim naučnim poznavanjem islama i kao takav snažno uticao na svoje poznanike kao i na literarnu grupu ... nekad se nazivala 'Mirza Safet' ... nekad 'Naprednjaci' (rjeđe) ... Ta ideja odgajanja omladine u islamskom duhu postala je osnova na kojoj se sporazumijevaju obje grupe na zajedničko djelovanje ... Koliko je meni poznato nije bilo nikakve teškoće da se sva ta omladina ... nađe na jednoj bazi kada se postavilo za cilj uspostavljanje legalnog društva u martu 1941.“ kada je održana „Osnivačka skupština“.¹³

¹¹ Zapisnik (026102534) o saslušanju Izetbegović Alije, Odelenje OZN-e za grad Sarajevo, 3., 16., 17. i 18.3.1946. godine, strana 4.

¹² Izetbegović Alija, Sjećanja, JU Muzej „Alija Izetbegović“, Sarajevo, 2020. godine, strana 29.-30.

¹³ Izetbegović Alija, pismena izjava istražiteljima OZN-e (026102536), 21.3.1946. godine, dio II, III.

e) Okolnosti početka saradnje „Mladih muslimana“ sa El-Hidajom

Usmjerenje El-Hidaje u uslovima rata:

Zato što pred rat nisu okončali svoju registraciju, mladomuslimani su na početku rata pokušavali pronaći prostor javnog djelovanja, pa su u Sarajevu uspostavili saradnju sa El-Hidajom, organizacijom hodža koji su radili s ciljem da se unaprijedi vjerski život, odgoj i obrazovanje muslimana. Smjer djelovanja El-Hidaje u složenim ratnim okolnostima ilustrira dokumenat da je organizacijskim „*jedinicama i prijateljima ... Glavni odbor 'El-Hidaje ... uputio ... raspis*“ sa uputama da muslimani treba da shvate teško stanje u kome se nalaze, da paze na svoje ponašanje, da se međusobno savjetuju i postupaju po zajedničkom dogovoru, da u borbi za svoja prava budu hrabri i da „*svakog muslimana treba poučiti da je njegova sveta dužnost da ne bude zločinac*“, da bude hrabar u svojoj odbrani, da musliman ne smije „*bespravno napadati*“ i da „*pljačka ne smije biti običaj ni jednog muslimana*“.¹⁴ Praktički, ove upute su imale karakter distance od zločinačke prakse ustaške i drugih okupacijskih vojski u Bosni i Hercegovini tokom Drugog svjetskog rata.

Izetbegović je naveo da su mladomuslimani „*bili protiv ma kakve formalne organizacije i ma kakvih formi. Vlastita inicijativa, slobodno proučavanje i razrađivanje misli, međusobni uticaj - to su bile osnove po zamisli M.M. Međutim uslovi legalnog postojanja kao i zahtjevi El-Hidaje, nametnuli su M.M. prihvatanje jedne forme. El-Hidaja je svojoj sekciji dala formu organizacije kakvu su imala sva društva i udruženja inače ...*“¹⁵

„Mladi muslimani“ kao sekcija El-Hidaje i odbijanje saradnje sa ustaškom mlađeži:

Prema sadržaju Zapisnika o saslušanju, u vezi organizacije „*Mladi muslimani*“ u vrijeme Drugog svjetskog rata, istražitelji OZN-e su pitali Izetbegovića: Šta je bilo sa organizacijom za vrijeme okupacije 1941–1945?; Koja je studentska grupa iz Zagreba radila na organiziranju „*Mladih muslimana*“ u Bosni i Hercegovini?; Kakvi su bili odnosi „*Mladih muslimana*“ i „*El-Hidaje*“?; Kome je koristila organizacija Mladi muslimani tokom rata?; ...

Na ta pitanja, Izetbegović je odgovorio: da je bilo ponuda da mladomuslimani uđu u „*sklop ustaške mlađeži*“ što je odbijeno; da su se u uslovima prekinutog postupka registracije (zbog okupacije Jugoslavije), mladomuslimani „*sakupljali u prostorijama El Hidaje*“ ali da tada nije bilo „*nekog rada ... sve do 1942. g.*“; da je okupljanje u tim prostorijama odobrio „*tadašnji predsjednik El-Hidaje Mehmed Handžić*“ koji je tražio da mladomuslimani imenuju svoje predstavnike u El-Hidaji; da su po tom Handžićevom traženju, kao predstavnici mladomuslimana, krajem 1942, imenovani Alija Izetbegović i Abdulah Šuke; da se u to vrijeme organizacija „*Mladih muslimana*“ sa najviše uspjeha proširivala „*u srednjim školama i jednim dijelom u željezničkoj radionici*“; da je početkom 1943. godine došlo do nesporazuma između El-Hidaje i mladomuslimana jer je „*Odbor El-Hidaje tražio da predsjednik mladomuslimanske organizacije bude*“ neko od El-Hidajinih aktivista iz reda uleme sa „*pravom veta*“ a time i sa potpunom kontrolom nad mladomuslimanima što oni nisu prihvatali; da su nasuprot tome, mladomuslimani tražili da predsjednik i članovi njihovog odbora budu iz „*krugova mladomuslimana*“ izabranih po „*prijedlogu studentske grupe u Zagrebu*“ među kojima su bili Esad Karađozović, Tarik Muftić, Ešref Čampara, Edhem Šahović, Emin Granov, Kajtaz ..., Kemal Kapetanović, Murtez Dervišević i Asaf Serdarević; da u radu mladomuslimana u okviru El-Hidaje nije bilo „*političkih primjesa*“ jer

¹⁴ „*El-Hidaje*“ - Organizacija ilmije, „*Raspis*“ broj 21/02, Sarajevo, 11.2.1942. godine.

¹⁵ Izetbegović Alija, pismena izjava istražiteljima OZN-e (026102536), 21.3.1946. godine, dio XI.

je njihov rad bio „čisto islamski“; da su mladomuslimani, tada, 1943., upravo kada su se proširili, ispoljili „oštricu suprotnosti prema ustašama“; da se ulema okupljena u El-Hidaji distancirala od ustaša isto kao i mladomuslimani; da su mladomuslimani „bili duboko privrženi narodu jer među njihovim redovima nije bilo izdajnika“¹⁶ koji bi radili protiv naroda; da je utjecaj među mladomuslimanima u okviru El-Hidaje, pored Mehmeda Handžića imao i Kasim Dobrača, nastavnik u medresi; da su muslimani u okиру El-Hidaje osjećali otpor svojim težnjama protiv „starih shvatanja hodža prema islamu i sprečavanja uvođenja novotarija“; da su mladomuslimani zbog nesporazuma u El-Hidaji svoje djelovanje prenosili u Merhamet naročito u pogledu zaštite muhadžira (prognanika).¹⁷

Rad mladomuslimana u Merhametu:

Protiveći se dominaciji nad mladomuslimanima od strane El-Hidaje, jedan dio mladomuslimana među kojima i Izetbegović, više su se aktivirali u Merhametu. O tome, Izetbegović je naveo: „Ovaj rad u Merhametu dobio je naročit zamah u jesen 1943. g. (prilikom ogromnog zbjega muhadžira – njih 40.000 do 50.000 iz istočne Bosne) kada je u toku dva mjeseca dana, osim prihvatanja i pružanja prve pomoći stradalnicima spašeno i smješteno po sarajevskim kućama na vlastiti trud M.M. ... 1.200 izbjegličke djece. Rad uz Merhamet nastavio se i dalje u vidu prihvatanja muhadžira, sakupljanja hrane i dobrovoljnih priloga, nabavke, dovoza i sl. U ovom radu naročito su se istakli: Edhem Šahović, inž. Asaf Serdarević ... poginuo je dobavljujući hranu za Merhamet.“¹⁸

Jačanje mladomuslimana 1941. i 1942. godine:

Izetbegović je objasnio da se, nakon okupacije Jugoslavije, u „ostatku 1941. i u prvoj polovini 1942. ... broj“ mladomuslimana „povećavao pridošlim đacima sarajevskih škola“. Isto to naveo je i u svojim „Sjećanjima“: „Organizacija se brzo širila ... Imali smo stotine pristaša u skoro svim gradovima Bosne i Hercegovine, a zatim i jaku grupu studenata u Zagrebu. U toku rata (1941–1945.) postojala je neka vrsta prešutnog ugovora o nenapadanju između nas i tadašnje vlasti: mi nismo išli u direktnu konfrontaciju, mada smo očigledno bili opozicija.“¹⁹

Izetbegović je naveo da je zbog naprijed opisanog mladomuslimanskog odbijanja saradnje sa ustašama, „stanje bilo zategnuto a održavanje sastanaka opasno“, pa da se „moralu naći neka legalna forma daljeg rada“, a da su „prvi rezultati u nastojanju oko legaliziranja postignuti u ljetu 1942. g.“ kada je „Tarik Muftić razgovarao sa Handžićem Mehmedom predsjednikom El-Hidaje iza čega je ovaj dozvolio (usmeno) sastajanje Mladih muslimana u prostorijama El-Hidaje.“²⁰ Ustvari to su bile mjere zaštite od opasnosti koje su vrebale od ustaša. Izetbegović je istakao da je „povećanje broja“ mladomuslimana, pojačano „iziskivalo potrebu legaliziranja.“²¹

Objasnio je odnose između „Mladih muslimana“ i El-Hidaje: „Općenito se mora napomenuti da je do odnosa sa El-Hidajom došlo iz nužde, naročito kada se ima u vidu jako antisvešteničko (antihodžinsko, op.a.) raspoloženje gotovo svih pripadnika Mladih muslimana.

¹⁶ Zapisnik (026102534) o saslušanju Izetbegović Alije, Odelenje OZN-e za grad Sarajevo, 3., 16., 17. i 18.3.1946. godine, strana 4.-7.

¹⁷ Zapisnik (026102534) o saslušanju Izetbegović Alije, Odelenje OZN-e za grad Sarajevo, 3., 16., 17. i 18.3.1946. godine, strana 7.-9.

¹⁸ Izetbegović Alija, pismena izjava istražiteljima OZN-e (026102536), 21.3.1946. godine, dio IX.

¹⁹ Izetbegović Alija, Sjećanja, JU Muzej „Alija Izetbegović“, Sarajevo, 2020. godine, strana 30.

²⁰ Izetbegović Alija, pismena izjava istražiteljima OZN-e (026102536), 21.3.1946. godine, dio IV.

²¹ Izetbegović Alija, pismena izjava istražiteljima OZN-e (026102536), 21.3.1946. godine, dio IV.

Poznato mi je da su često odgovorni članovi El-Hidaje opominjali naše pojedince da u M.M. ima izvjesnih novih, kritičkih shvatanja i jaka doza antipatije prema hodžama koja nije pravdana i na mjestu i koja bi mogla poljuljati naše odnose ... Ja nimalo ne sumnjam na dobre namjere ljudi iz El Hidaje u odnosu na M.M., ali Mladi muslimani i El-Hidaja različito su shvatili pojam 'dobroga' ... a naročito o metodi rada ... El-Hidaja je uporedo sa sve višim upoznavanjem i uočavanjem ove razlike tražila sve viši nadzor i učestvovanje u izgradnji M.M. ... To je bilo vrijeme slobodnog razvitka misli ... Prvi zahtjevi El-Hidaje u smislu nadzora došli su u obliku traženja da se označe neki članovi koji će odgovarati za rad koji se provodi, objašnjavajući taj svoj zahtjev time što je El-Hidaja postala odgovorna moralno pred javnošću i pred vlastima. Mi smo ovaj zahtjev razumjeli. Naši stariji članovi (studenti u Zagrebu) označili su sljedeće: Izetbegović Alija, Šuke Abdullah, Sadović Muamer, Šaćirbegović Nedžib, i Muftić Edib ... Ovo još nije imalo karakter uprave ... To je bilo decembra 1942. g. Sa ovim se stanje nije bitno izmijenilo, nego je rad nastavio teći u istom smjeru ...“²²

Različiti stavovi El-Hidaje i mladomuslimana i uloga Kasima Dobrače:

Izetbegović je detaljno opisao da je „u aprilu 1943. g. El-Hidaja odlučila da konačno raščisti sa pitanjem M.M. i da M.M. formira kao svoju sekciju ... odlučila je da osigura potpun nadzor“. Istakao je da za mladomuslimane od „konca 1942. počinje miješanje El-Hidaje u rad M.M. i završava se ta epoha slobodnog rada“ odnosno da koncem 1942. „počinje istorija odnosa M.M. prema El-Hidaji“. Ukazao je da su se u to vrijeme mladomuslimani družili i razgovarali o pitanjima islama bez ikakvih formalnih obilježja: „nisu pravili popis aktivista, nisu imali rukovodstvo, nisu vodili zapisnike o razgovorima, nisu imali članarinu niti legitimacije, nisu htjeli da budu organizacija, izbjegavali su rano postavljanje programa ... To je bila samo jedna misao koja se trebala sama izgraditi šireći se u obliku bezbrojnih rasprava, razgovora, uticaja, većih i manjih sastanaka“²³ a da su teme za rasprave bile: „Oslobađanje islama od teologije?“ zatim ‚Islam kao nauk‘, ‚Čisti i degradirani islam‘, ‚U islamu nema sveštenstva‘, „Protivurječnosti između islama i muslimana“, ‚Da li je islam uspij?‘ itd. ... Velika većina M.M. nastavili su sa takvim radom i poslije uvlaženja M.M. u okvir El-Hidaje sekciјe, uglavnom privatno, van El-Hidaje, u međusobnom dodiru kod vlastitih kuća.“²⁴

Objasnio je također, i razlike u stavovima predstavnika El-Hidaje i „Mladih muslimana“. Razlike su se ticale statusa mladomuslimana u saradnji sa El-Hidajom. U „petnaestodnevnim“ razgovorima između mladomuslimana i Kasima Dobrače, predstavnika El-Hidaje, mladomuslimani su insistirali na svojoj punoj samostalnosti, dok je El-Hidaja insistirala na punoj kontroli nad njima.

Konkretno, mladomuslimani su El-Hidaji predložili: da budu sekcija u okviru El-Hidaje; da El-Hidaja kontrolira tu sekciju „preko jednog svog predstavnika u glavnom odboru M.M., koji ima pravo prisustva na sjednicama ... nije član odbora niti ima pravo glasa“; da El-Hidaja ima „pravo savjeta, sugestija i prijedloga, ali ne i pravo direktnog miješanja u unutrašnje stvari M.M. izuzev u slučajevima koji bi El-Hidaju mogli dovesti do odgovornosti pred vlastima, ili djelovati negativno na njen ugled“; da se od strane El-Hidaje prihvate „pravila koja su“ u predratnom pokrenutom postupku registriranja mladomuslimana „predložena jugoslovenskim vlastima“.²⁵

²² Izetbegović Alija, pismena izjava istražiteljima OZN-e (026102536), 21.3.1946. godine, dio V. i VI.

²³ Izetbegović Alija, pismena izjava istražiteljima OZN-e (026102536), 21.3.1946. godine, dio IX.

²⁴ Izetbegović Alija, pismena izjava istražiteljima OZN-e (026102536), 21.3.1946. godine, dio IX.

²⁵ Izetbegović Alija, pismena izjava istražiteljima OZN-e (026102536), 21.3.1946. godine, dio VII.

Kasim Dobrača je obavijestio mladomuslimane da je El-Hidaja odbila njihove naprijed navedene prijedloge, a da su prihvaćeni prijedlozi koje je on (Kasim Dobrača) „izradio sa nekim studentima VIŠT škole“: da „predsjednika M.M. postavlja El-Hidaje iz krugova El-Hidaje sa pravom veta“; i da će „pravila sekcije M.M. izraditi taj novi odbor u saradnji sa El-Hidajom“.²⁶ Ovi prijedlozi, ustvari su bile „punovažne odluke“ pa je uslijedila „lista postavljenog odbora M.M.“ koja je „izgledala ovako: na čelu odbora ostaje Dobrača Kasim, zatim tri do četiri teologa (studenta Višta), 3 do 4 M.M. ... te 2 do 3 čovjeka iz čaršije koji dотle nisu bili poznati kao M.M.“ O tom sastavu odbora, Izetbegović je naveo: „Ja nisam bio u tom odboru. Spomenuta 3, 4 M.M. koja su se nalazila u tom odboru dala su odmah ostavke. Tako je došlo do prekida odnosa sa El-Hidajom, koji je potrajanao oko dva mjeseca dana, nakon čega je ponovo došlo uspostave odnosa uz izvjesna ne baš velika poboljšanja po M.M. Mi smo morali popustiti, jer je naš položaj bio težak.“²⁷

Slabljenje „Mladih muslimana“, Izetbegovićevo pasiviziranje i napuštanje članstva:

Zbog uspostave dominacije El-Hidaje, od kraja 1943., mladomuslimani su slabili. Nakon dva mjeseca prekinutih odnosa „popustili“ su u svojim prijedlozima i ponovo uspostavili saradnju sa El-Hidajom, ali je „intenzitet rada u započetom smislu naglo opao i nije više nikada dostigao pređašnji stepen. ... Misao M.M. nisu u velikoj većini pravilno razumijevali. Ja lično sam od tada prestao ići u prostorije ostajući formalno član dok nisam i sa tim prekinuo u proljeće 1944. g. kada sam i formalno dao ostavku na članstvu. Istina, nalazio sam se sa drugovima kod kuće, na šetnji, u ažamiji.“.²⁸

O svom djelovanju nakon uspostave dominacije El-Hidaje nad mladomuslimanima, odnosno o svom izlasku iz članstva Mladih muslimana, u „Sjećanjima“ Izetbegović je naveo da se „u toku 1944. sve više pasivirao, nezadovoljan što je organizacija napravila pakt sa El-Hidajom, udruženjem hodža. Nikad se nisam sasvim slagao sa hodžama, iako je među njima bilo mnogo ljudi koje sam poštovao. Smatrao sam da ne treba da postoji poseban stalež ni hodža ni šejhova, i da su oni nosioci jednog gledanja na islam koje je blokiralo njegov unutarnji i vanjski razvoj. Ja sam to javno govorio i zbog toga sam bio pomalo prokazan čovjek.“²⁹

Jula 1944. umro je predsjednik El-Hidaje, Mehmed Handžić. Na mjesto predsjednika El-Hidaje je došao Dobrača Kasim. Tada je rad mladomuslimanske sekcije „opao uslijed stalnih uzbuna, nesigurnosti kretanja (zbog legitimisanja) jer se veći dio članova nije odazvao u vojsku. Ja nisam gotovo nikako dolazio u dodir čak ni sa najbližim drugovima od augusta 1944. g. do oslobođenja. 1945 g. ne znam da je bilo ikakva rada u tom periodu. Bio sam bolestan od tifusa.“³⁰

Nastavak rada mladomuslimana poslije Drugog svjetskog rata:

Izetbegović je u „Sjećanjima“ napisao da je završetkom rata 1945., na „zaprepaštenje tadašnjih komunističkih vlasti“³¹ organizacija „Mladi muslimani“ nastavila djelovanje. Istakao je: „U jesen te godine, mi iz 'Mladih muslimana' napravili smo demonstracije na osnivačkoj skupštini muslimanskog udruženja 'Preporod', kojeg su komunisti htjeli staviti pod svoju kontrolu. Održali

²⁶ Izetbegović Alija, pismena izjava istražiteljima OZN-e (026102536), 21.3.1946. godine, dio VII.

²⁷ Izetbegović Alija, pismena izjava istražiteljima OZN-e (026102536), 21.3.1946. godine, dio VII.

²⁸ Izetbegović Alija, pismena izjava istražiteljima OZN-e (026102536), 21.3.1946. godine, dio IX.

²⁹ Izetbegović Alija, Sjećanja, JU Muzej „Alija Izetbegović“, Sarajevo, 2020. godine, strana 30.

³⁰ Izetbegović Alija, pismena izjava istražiteljima OZN-e (026102536), 21.3.1946. godine, dio IX.

³¹ Izetbegović Alija, Sjećanja, JU Muzej „Alija Izetbegović“, Sarajevo, 2020. godine, strana 30.

*smo vatrene antikomunističke govore. Većina u sali gromko je aplaudirala i navijala za nas. Mene i još neke na licu mjesta su uhapsili.*³² Objasnio je da je „OZN-a ..., jugoslovenska politička policija, nakon te naše pobune, procijenila da treba uprati pokret do kraja, pa su nas sutradan pustili. Mi smo kasnije, jer smo bili 'mladi i glupi' ... nastavili da se sastajemo, a oni su sve to pratili, što im je omogučilo da nas poslije nekoliko mjeseci pohapse i privedu na suđenje. Bio sam uhapšen 1. marta 1946. godine sa grupom od četraest istomišljenika i osuđen na tri godine zatvora. Kazne nisu bile naročito oštре u poređenju sa onim što će kasnije biti. Mi smo bili prva grupa optuženih i osuđenih 'Mladih muslimana'.³³ O tom hapšenju, još je naveo: „Oni su pokušali da nas odvrate od toga, a kada nisu uspjeli, pohapsili su nas ...“³⁴

Na pitanje istražitelja OZN-e: U kakvom je stanju mladomuslimane, „zateklo oslobođenje Sarajeva“?; Da li su poslije oslobođenja održavani sastanci rukovodstva mladomuslimana? O čemu se raspravljalo na sastancima i konferencijama? ... Izetbegović je odgovorio: da se on „dva mjeseca pred oslobođenje Sarajeva razbolio od tifusa“ pa je u „danima oslobođenja još ležao“ i da zbog toga ne zna šta se tada „zbivalo s organizacijom“; da poslije oslobođenja Sarajeva, 6. aprila 1945. godine nije bilo „nekih naročitih sastanaka sve do septembra“, pored ostalog i zato „što je veći dio naših ljudi bio otiašao u vojsku“; da su se u septembru, na inicijativu Ešrefa Čampare, kod Izetbegovićeve kuće, po pitanju učešća „na omladinskoj konferenciji u GNO“, sastali on, Čampara Ešref, Uzunović Fahro, Šaćirbegović Nedžib i njegova žena Aziza Šaćirbegović; da su na toj „omladinskoj konferenciji“ raspravljali o prosvjetnom i socijalnom napretku muslimana i razlikama u shvatanjima u tom pogledu, te da su se na toj konferenciji odlučili za učešće „u radu Preporoda jer je to bilo udruženje sa najmanje političke boje“.³⁵

Istražitelji OZN-e su insistirali da za sastanke koje je imao sa Ešrefom Čamparom, Fahrom Uzunovićem, Murtezom Derviševićem ..., Izetbegović kaže da su to bili „ilegalni sastanci“ i da su oni činili ilegalno „rukovodstvo“ što je Izetbegović negirao, jer je njihovo sastajanje bilo obično druženje koje nisu ni od koga skrivali, da za sastanke nisu određivali posebno vrijeme, niti su imali posebnu svrhu, da su prilikom druženja spontano raspravljali o političkim „događajima koji su se sami po sebi nametali“ o kojima se u narodu inače pričalo, da su to bila pitanja koja se tiču svih muslimana, pa i onih u „Mladim muslimanima“, da su raspravljali o nekim napadima na mladomuslimane u novinama „Omladinska riječ“; da su dogovorili da se sačini spisak knjiga kojima raspolaže mladomuslimansko članstvo s ciljem da se po potrebi mogu lako pronaći i čitati; da je Ešref Čampara imao drugove sa kojima je na Bjelavama učio neke strane jezike; da se poklanjala pažnja literaturi o štetnosti alkohola; da je gledište mladomuslimana bilo antifašističko jer nisu „bojkotovali“ rad antifašističkih organizacija već da su podržavali njihove akcije; da nije primjećen slučaj da mladomuslimani izbjegavaju „odziv na rad antifašističkih organizacija“.³⁶

Izetbegović je bio decidan u odbacivanju istražiteljevih insinuacija da je on sa Ešrefom Čamparom, Fahrom Uzunovićem, Murtezom Derviševićem ... činio rukovodstvo „Mladih muslimana“, ističući da „rukovodstvo nije postojalo“ da su mladomuslimani „radili na vlastitu

³² Izetbegović Alija, Sjećanja, JU Muzej „Alija Izetbegović“, Sarajevo, 2020. godine, strana 31.

³³ Izetbegović Alija, Sjećanja, JU Muzej „Alija Izetbegović“, Sarajevo, 2020. godine, strana 31.

³⁴ Izetbegović Alija, Sjećanja, JU Muzej „Alija Izetbegović“, Sarajevo, 2020. godine, strana 30.

³⁵ Zapisnik (026102534) o saslušanju Izetbegović Alije, Odelenje OZN-e za grad Sarajevo, 3., 16., 17. i 18.3.1946. godine, strana 9.-11.

³⁶ Zapisnik (026102534) o saslušanju Izetbegović Alije, Odelenje OZN-e za grad Sarajevo, 3., 16., 17. i 18.3.1946. godine, strana 10.-12.

Izetbegović Alija, pismena izjava istražiteljima OZN-e (026102536), 21.3.1946. godine, dio XIII.

inicijativu”, da niko nije imao „*širi dodir sa članstvom*”, da mladomuslimani u Sarajevu nisu „*uopšte imali veze*” sa istomišljenicima u „*provincijama*” – manjim gradovima i selima; da njemu (Izetbegoviću) nije poznat nijedan slučaj da je neko od mladomuslimana iz provincija dolazio u Sarajevo; da se slučajno sreo sa Ćelić Hasantom iz Mostara, da mu je Hasan rekao da je mladomusliman; da je po tom saznanju on Hasanu sugerirao da u Mostaru treba raditi na „*samoizgradnji članstva mladomuslimana, na proučavanju literature o islamu i političko – ekonomskim prilikama u islamskom svijetu.*“ U vezi tog razgovora sa Ćelić Hasantom, Izetbegović je istražitelju rekao da je sa svim ljudima sa kojima je dolazio u kontakt razgovarao o sličnim pitanjima kao i sa Hasanom, ističući za sebe da se „*osjeća i misli kao mladomusliman*“ i kada se slučajno nađe i razgovara s nekim, jer „*drugačije nije mogao*“. Istražitelj je insinuirao da je Izetbegović u susretu sa Hasanom njemu „*postavio direktive*“, očito u težnji da Izetbegoviću imputira ilegalni rad i da pod ilegalni rad podvede ono kako je Izetbegović djelovao sasvim neskriveno, bez ikakvih primisli da u tome ima bilo što bi trebalo biti zabranjeno.³⁷

Uporan u težnji da sastanke i razgovore koje je Izetbegović imao sa Ešrefom Čamparom, Fahrom Uzunovićem, Murtezom Derviševićem ... podvede pod ilegalni neprijateljski rad, istražitelj OZN-e je insistirao da mu Izetbegović kaže kakve su „*odluke*“ donosili na svojim sastancima. Izetbegović je odgovorio da su njihovi susreti „*bili sastanci prijatelja istomišljenika na kojima se uglavnom govorilo o islamskim naučnim i idejnim problemima, a zatim i o političkim događajima*“ a da „*nije bilo nikakvih zaključaka za akciju i djelatnost*“, te da su svoje stavove otvoreno iznosili na predavanjima o islamu, o alkoholu, o „*izvadcima iz knjiga o tim pitanjima*“, te da su tekstove o tome u rukopisu ili kucane na mašinu davali „*članovima*“ na čitanje, te da je bilo i Izetbegovićevih rukopisa koji su tako upotrebljavani. Istakao je da je svoje tekstove kucao na mašini „*u kancelariji divizije*“ što znači u komandi jedinice u kojoj je služio vojni rok, što također potvrđuje da on nije ništa što je u tom pogledu radio smatrao nekom tajnom koju treba skrivati. Zatim, istražitelj OZN-e je nastojao da Izetbegović potvrди njegovu istražiteljsku prepostavku da su mladomuslimani organizirali ilegalne odlaske svojih članova izvan Jugoslavije, u inozemstvo, što je Izetbegović negirao ukazujući da su odlasci u inozemstvo lična stvar onih koji se na to odluče, ali da je moguće da su se neki odlučivali na to zbog napada na mladomuslimane i otežavanje uslova za školovanje, te da on nije mogao sprečavati ničije odlaske izvan Jugoslavije, jer nije ni znao za takve namjere.³⁸ U tom kontekstu, istražitelj OZN-e se interesirao o pripremama za odlazak u inozemstvo Nedžiba Šaćirbegovića, Edhema Šahovića, Vahida Kozarića, ali Izetbegović o tome nije imao nikakvih saznanja.³⁹

f) Izetbegovićevo izdržavanje kazne zatvora u trajanju od tri godine (1946.-1949.)

Osnovne činjenice:

Izetbegović je s grupom vršnjaka prvi put osuđen 1946. godine, na tri godine zatvora zbog navodnog djelovanja u „*mladomuslimanskoj grupi*“. U zatvoru je proveo „*od marta 1946. do*

³⁷ Zapisnik (026102534) o saslušanju Izetbegović Alije, Odelenje OZN-e za grad Sarajevo, 3., 16., 17. i 18.3.1946. godine, strana 12.-14.

Izetbegović Alija, pismena izjava istražiteljima OZN-e (026102536), 21.3.1946. godine, dio XIII.

³⁸ Zapisnik (026102534) o saslušanju Izetbegović Alije, Odelenje OZN-e za grad Sarajevo, 3., 16., 17. i 18.3.1946. godine, strana 14.-16.

³⁹ Zapisnik (026102534) o saslušanju Izetbegović Alije, Odelenje OZN-e za grad Sarajevo, 3., 16., 17. i 18.3.1946. godine, strana 16.-18.

marta 1949.“ Opisujući taj dio svog života, Izetbegović je naveo da osim što je „*bio dobro gladan*“ u zatvoru nije bio „*izložen nekoj drugoj torturi*“, da je kaznu izdržavao prvo u Sarajevu (kasarna „*Maršal Tito*“), zatim u Zenici, pa u Stocu, da je kao zatvorenik radio razne fizičke poslove na izgradnji zgrade Centralnog komiteta KP gdje je ugrađeno „*mnogo maltera, cigala i betona*“ koji je iznosio svojim rukama, zatim na izgradnji odmarališta za političku policiju UDB-u na Boračkom jezeru i na izvođenju šumskih radova na poljoprivrednom dobru Belje kod Belog Manastira, gdje mu je bila neka vrsta spasa od gladi, jer se tu mogao najesti krompira koje su zatvorenici pekli na vatri, s obzrom da su kao drvosječe imali dovoljno drva za tu namjenu. To su bili zadnjih šest mjeseci zatvorske kazne, koji su pomogli da se oporavi, pa je pomenuo: „*Moji su plakali od radosti kada su vidjeli kako dobro izgledam.*“⁴⁰

U vezi sa činjenicom da se u vrijeme najintenzivnijih i najstrožijih progona „*Mladih muslimana*“ nalazio u zatvoru, Izetbegović je zaključio: „*Nikad ne znate šta je dobro a šta loše u životu. Da nisam bio zatvoren 1946. godine, što smo ja i moji smatrali velikom nesrećom, izgubio bih glavu 1949. To je prilično sigurno, jer na mjestu u organizaciji, pošto sam uhapšen, mene je zamijenio rahmetli Halid Kajtaz ... osuđen je na smrt i strijeljan u oktobru 1949. Raniji odlazak u zatvor spasio mi je život.*“⁴¹

Uslovi života u zatvorima bili su vrlo teški: „*spavao sam na golom podu, pokriven dekom*“ koju su mu „*donijeli od kuće*“, a uz presudu je „*stajala i kazna prisilnog rada*“.⁴²

g) Organizacija Mladi muslimani, nakon Izetbegovićevog izlaska iz zatvora, 1949.

Dok je Izetbegović bio u zatvoru, OZN-a i sudovi su nastavili represiju nad mladomuslimanima. Represija je nastavljena i nakon njegovog izlaska iz zatvora.

Po izlasku na slobodu, 1949., Izetbegović se „*ponovo povezao sa organizacijom MM, preko Hasana Bibera, jednog od vodećih članova organizacije*“. O tome je napisao: „*Hasan mi nije dao neki važan zadatak. Zatražio je da pišem neke članke za tadašnji list 'Mudžahid' koji je izlazio tajno. Moje viđenje sa Hasanom trajalo je manje od 40 dana jer je 11. aprila uhapšen. Kasnije sam saznao da su Hasana u istrazi strašno pritiskali da prizna kako sam se ponovo povezao sa organizacijom. Da je on to priznao, ja bih se opet našao na dugogodišnjoj robiji ... u julu 1949. osuđen je na smrt i u oktobru je strijeljan.*“⁴³

Opisao je okolnost masovnih hapšenja mladomuslimana širom Bosne i Hercegovine, 1949. godine: „*Hapšenje je počelo jednom provalom u organizaciji u Mostaru, u januaru 1949. Otkriveni su tajni spiskovi i zapisnici. Uslijedit će zatim hapšenje velike grupe naših studenata u Zagrebu i doći će do niza procesa, od kojih je sarajevski u julu – avgustu 1949. bio najveći i najtragičniji ... uhapšen je moj dobar prijatelj i saradnik Ešref Čampara, profesor i sada živ, i osuđen na četiri godine robije. Ovo je bio drugi Ešrefov zatvor, jer je prvi put bio osuđen sa mnom u mom procesu četerdeset i šeste godine.*“⁴⁴

Izetbegović je naveo da je u prvim godinama poslije Drugog svjetskog rata, kada se saberu sve presude, mladomuslimanima „*izrečeno nekoliko hiljada godina zatvora*“ i da je „*procesima održanim 1949–1951. godine, organizacija bila potpuno uništена*“ jer su se svi „*glavni ljudi nalazili*

⁴⁰ Izetbegović Alija, Sjećanja, JU Muzej „Alija Izetbegović“, Sarajevo, 2020. godine, strana 32.-33.

⁴¹ Izetbegović Alija, Sjećanja, JU Muzej „Alija Izetbegović“, Sarajevo, 2020. godine, strana 33.

⁴² Izetbegović Alija, Bosna je velika tajna – intervjui 1989.-1995., OKO, Sarajevo, 2005. godine, str. 84.

⁴³ Izetbegović Alija, Sjećanja, JU Muzej „Alija Izetbegović“, Sarajevo, 2020. godine, strana 32.-33.

⁴⁴ Izetbegović Alija, Sjećanja, JU Muzej „Alija Izetbegović“, Sarajevo, 2020. godine, strana 35.

u zatvorima, ostali su se razbježali i pritajili, tako da, praktički, organizacija više nije postojala. Postojali su samo pojedini članovi koji su i dalje nosili tu ideju u sebi. To je bilo viđanje prijatelja, vrlo oprezno i obazrivo, ali to više nije bio organizirani rad.“⁴⁵

⁴⁵

Izetbegović Alija, Sjećanja, JU Muzej „Alija Izetbegović“, Sarajevo, 2020. godine, strana 35.